

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.24

УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ КЛАСТЕРНИХ СТРУКТУР

КИЗИМ Микола Олександрович

доктор економічних наук, професор

ХАУСТОВА Вікторія Євгенівна

кандидат економічних наук, доцент

Розробка стратегічних напрямів формування регіональних кластерних структур в Україні обумовлена потребою забезпечення динамічного розвитку економіки країни в складних сучасних умовах. Концептуально кластеризація економіки базується на поєднанні загальнонаціональних і регіональних інтересів і можливостей з метою зміцнення сфери матеріального виробництва і на цій основі підвищення життєвого рівня населення.

Перші шість кластерів в Україні було сформовано в Хмельницькій області в 1998 – 2000 рр. при сприянні Асоціації «Поділля Перший» і міжнародних програм економічного відродження Подільського регіону з відповідною фінансовою підтримкою Агентства міжнародного розвитку США. У цей період були створені швейні, будівельні, харчові, туристичні, продовольчі кластери й кластер сільського туризму.

Центрами об'єднання підприємницьких структур у кластери стали три різні за розміром й географічним розташуванням територіальні одиниці – м. Хмельницький (обласний центр), м. Кам'янець-Подільський (центр району), с. Гриців Шепетівського району (сільський центр). З метою поширення кластерного досвіду на регіони України Асоціація «Поділля Перший» разом з Інститутом конкурентоспроможності (м. Київ) розробили проект створення в Україні центрів підготовки фахівців, які змогли б поширювати досвід кластеризації у своїх регіонах і впроваджувати його на практиці шляхом створення кластерних об'єднань у пріоритетні для кожного конкретного регіону областях.

Перший центр був створений у м. Хмельницькому за підтримкою Хмельницької облдержадміністрації, Хмельницького національного університету й Асоціації «Поділля Перший». Виконавча дирекція Асоціації разом з Інститутом конкурентоспроможності почала реалізацію нового проекту «Кластеризація промислового сектора – ефективний шлях розвитку регіонів», здійснення якого активно почалося наприкінці вересня 2003 р. Мета проекту – допомогти місцевим адміністраціям і громадським організаціям упро-

ваджувати програми кластерного об'єднання підприємств в інших регіонах України.

Однак, не всі сформовані кластери розвивалися успішно. У Хмельницькій області одні кластери показали досить високу життєздатність (будівельний, швейний, сільського туризму), а життєдіяльність інших виявилася неможливою.

У роботі [1] проаналізовані причини успішних і неуспішних кластерів. Будівельний кластер у м. Хмельницькому був успішним. Він об'єднав в 1998 р. близько 30 підприємств будівельної індустрії регіону. За роки його функціонування вже створені тисячі додаткових робочих місць, кластер посів передові позиції в складній конкурентній боротьбі на ринку будівництва житла, забезпечуючи при цьому мобільність, гнучкість, інноваційність і високу якість робіт при виконанні замовлень населення.

Хмельницький швейний кластер був першим в Україні об'єднанням підприємницьких структур подібного типу. Він почав створюватися в 1997 р. за участі Технологічного університету Поділля (нині Хмельницький національний університет), торгово-промислової палати, головного управління економіки облдержадміністрації, ряду банків і підприємств швейної галузі. Студентський Будинок моди університету став інноваційним центром кластера. Завдяки конструкторським розробкам, моделюванню й дизайну нових виробів, навчанню й стажуванню студентів і підприємців у кластерних структурах Польщі й Італії, учасникам кластера вдалося досягти виробничого й комерційного успіху [2].

Потенційні можливості Подільського регіону України, що має величезні культурно-історичні традиції, унікальні природні ресурси й вигідне географічне розташування, сприяли ефективному функціонуванню туристичного кластера в м. Кам'янець-Подільському, а також успішному розвитку кластера сільського туризму в с. Гриців Шепетівського району, які стали відомими не тільки в Україні, але й далеко за її межами.

Однак є ряд прикладів і невдалого створення й функціонування кластерних структур. Незважаючи на значні зусилля, так і не був створений молочний кластер у м. Хмельницькому. Харчовий кластер у м. Кам'янець-Подільському й продовольчий кластер у м. Хмельницькому, які успішно почали свою діяльність у 1999 – 2000 рр., не змогли витримати конкуренції на ринках виробництва продовольчих товарів і при втраті деяких своїх учасників (через банкрутство окремих підприємств) зіштовхнулися із серйозними проблемами у функціонуванні.

Проте в 2005 р. у Хмельницькій області почався новий етап створення кластерних структур в інноваційно-інвестиційно привабливих галузях економіки, а саме: у виробництві будівельних матеріалів, органічному земле-

робстві, садово-городньому господарстві, інформаційно-освітній сфері, у сфері використання в комерційних цілях історико-культурної спадщини й ін. [2].

В Івано-Франківській області створено кластери художніх промислів, які почали функціонувати з 2000 р. [3]. Ініціатива з їх формування виходила від учених Прикарпатського національного університету, які об'єднали на добровільних засадах десятки майстрів художніх промислів, окремих виробників, підприємців, посередників, представників науки й державних установ. Ціль об'єднання – підтримка розвитку й захист від конкурентів характерного для зазначеної території виду виробничої діяльності, а саме виготовлення різних видів продукції з овечої вовни.

У Рівненській області було створено деревообробний кластер за ініціативою торгово-промислової палати при активній підтримці ділових кіл регіону й фінансовій підтримці фонду «Євразія». Об'єднання в кластер більше 30 приватних лісопильних і деревообробних підприємств, проектних і дослідницьких інститутів, дизайнерських центрів дозволило досягти більш ефективного використання місцевих лісових ресурсів, перейти від виготовлення простої і примітивної продукції (пиломатеріалів, піддонів) до більш складної, з більшою часткою доданої вартості, а саме меблів для будинків й офісів, сувенірів й інших виробів.

У Житомирській області було сформовано три кластери – в агропромисловому виробництві, машинобудуванні та будівництві.

У Полтавській області розпочато формування кластера зеленого туризму, впроваджується проект зі створення регіонального кластера виробників екологічно чистої продукції.

В Одеській області обласною організацією роботодавців розроблено пілотний проект створення сільгоспвиробничого кластера [4].

У Запорізькій області також створюється інноваційний виробничий кластер у сфері сільськогосподарського машинобудування. Засновниками виробничого кластера є Дніпровський регіональний центр інноваційного розвитку, Придніпровський науковий центр НАН України та МОН України, Таврійський державний агротехнічний університет, Громадська організація «Технологічний парк «Машинобудівні технології», Громадська організація «Інноваційно-технологічний кластер «АгробУМ»».

Кластер сільгоспмашинобудування створюється з метою сприяння інноваційному розвитку і підвищенню конкурентоспроможності продукції суб'єктів сільськогосподарського машинобудування, формування ефективної системи взаємодії між підприємствами-учасниками кластера і споживачами продукції, формування в рамках кластера скоординованої технологічної і ринкової політики розвитку сільськогосподарського машинобудування України на базі кращих інноваційних технологій. Створення такого кластера дозволить прискорити виробництво конкурентоспроможної інноваційної продукції у сфері сільськогосподарського машинобудування, що буде споживатися не лише в країні, а й далеко за її межами [5].

У 2010 р. в Запорізькій області було проведено масштабне кластерне дослідження [8] і на його основі запропо-

новано створити регіональні кластери, що є генеральним напрямком реалізації конкурентних переваг і підтримки регіональних точок зростання області, а саме: металургійний; енергетики; машинобудівний; транспортно-логістичний; інноваційно-освітній; будівельний; переробки відходів; швейний; агрохарчовий (у його межах можливе створення кластерів – м'ясного, молочного, зернового, садівництва й виноробства та ін.); бджільництва; туристсько-рекреаційний (у його рамках можливе створення кластерів зеленого сільського туризму, етно- і еко-туризму та ін).

Саме ці кластери в даний час і в перспективі формують і будуть формувати основну виробничу спеціалізацію Запорізької області, визначати її позиції в масштабах України, на європейських і світових ринках.

На рис. 1 наведено структуру потенційного металургійного кластера Запорізької області.

Потенційними членами металургійного кластера з центром в м. Запоріжжя можуть стати як засновники: ВАТ «Дніпроспецсталь», ТОВ «Дунаєвецький арматурний завод», ТОВ «Запорозький арматурний завод», ВАТ «Запорозький завод феросплавів», ТОВ «Запорозький завод кольорових сплавів», ВАТ «Запорозький сталепрокатний завод», ЗТМК «Запорозький титаномагнієвий комбінат», ВАТ «Запоріжсталь», ТОВ «Інструментальний завод порошкової металургії», ВАТ «Мелітопольський завод Автоцветлит», ТОВ «Пері», ТОВ «Середа Компані», ВАТ «Український графіт», ЗАТ «Феротрейдинг», ТОВ «Енергомашекологія».

На рис. 2 наведено структуру потенційного транспортно-логістичного кластера Запорізької області.

Потенційними членами транспортно-логістичного кластера Запорізької області з центрами в м. Запоріжжя, м. Мелітополі та м. Бердянську можуть стати: Придніпровська залізниця, міжнародні аеропорти в м. Запоріжжі та м. Бердянську, міжміські автобусні станції, транспортні фірми «Дизель» та «Автосвіт», підприємство «Мелавтотранс», морські та річкові порти.

З метою реалізації законодавчо визначених пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, а також з урахуванням існуючого потенціалу та регіональних ініціатив Державне агентство України з інвестицій та інновацій працює над створенням 10 національних інноваційних кластерів, а саме: «Нові машини» (м. Запоріжжя), «Нові матеріали» (м. Харків), «Біотехнології» (м. Львів), «Нові продукти харчування» (м. Київ та Київська обл.), «Нові технології природокористування» (м. Донецьк), «Інноваційна культура суспільства» (м. Київ), «Нові силові установки та рушії» (м. Запоріжжя), «Енергетика сталого розвитку» (м. Київ), «Транзитний потенціал України» (м. Одеса), «Технології інформаційного суспільства» (м. Київ), «Сільськогосподарське машинобудування» (м. Мелітополь), «Ракетобудування» (м. Дніпропетровськ), «Гірничне машинобудування» (м. Кривий Ріг), «Приладобудування» (м. Жовті Води, Дніпропетровська обл.), «Металургійне машинобудування» (м. Дніпропетровськ) [5].

Певний досвід у створенні кластерних структур накопичений в Автономній Республіці Крим. Найбільш ефективно поєднуються в кластери підприємства малого та серед-

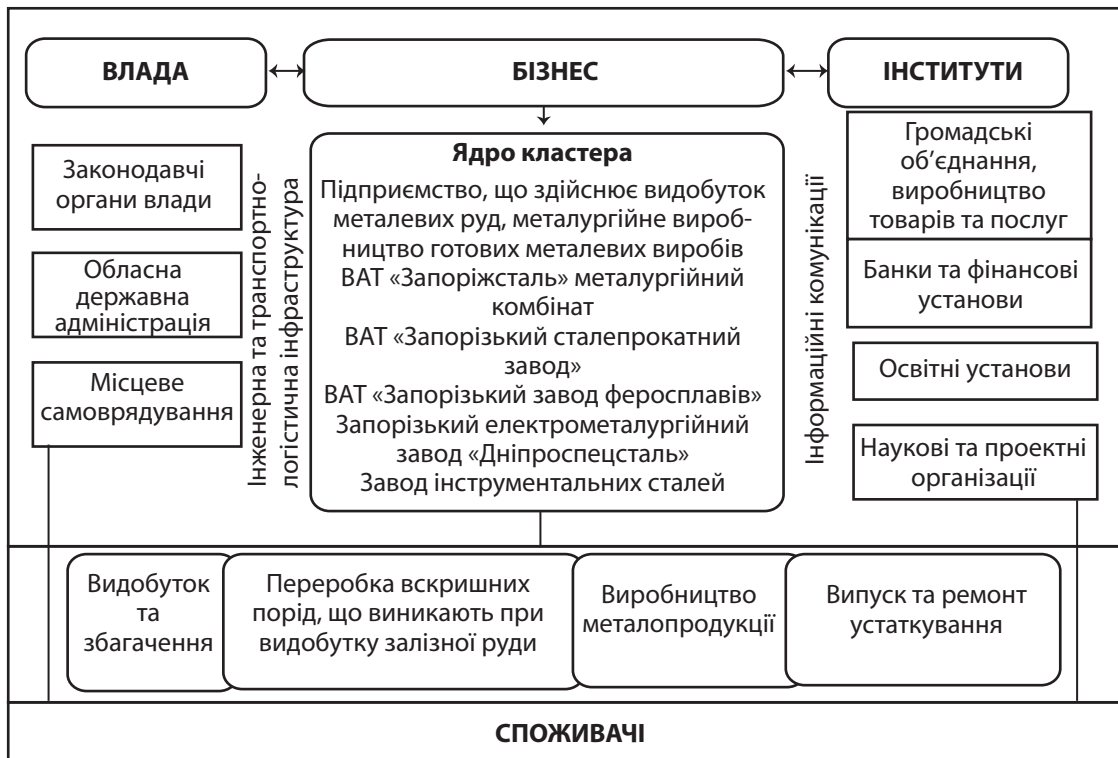

Рис. 1. Структура металургійного кластера Запорізької області [52]

Рис. 2. Структура області транспортно-логістичного кластера Запорізької області [52]

нього бізнесу за підтримкою громадської асоціації «Аура». За допомогою цієї організації було сформовано сім кластерів. До формування туристично-рекреаційних кластерів «Херсонес» й «Байдара-тур» підключилися підприємства харчової й місцевої промисловості, медичні установи, навчальні заклади, торгово-промислова палата, транспортні компанії, підприємства комунальної сфери, готельного господарства й ін. У 2005 р. за їхньою підтримкою були створені в м. Севастополі екологічні кластери: «Водні ресурси» й «Вторма-кластер» (з переробки твердих побутових відходів), інноваційні – «Інтелект-ресурс» й «Екоенерго»; соціального підприємництва – «Соціальні ініціативи Севастополя»; інформаційний кластер – «Євростандарт UA» [2].

До кластера «Байдари-тур» увійшли три базові туристичні фірми, три громадські організації й сільська рада. До «Вторма-кластера» – три фірми з переробки твердих побутових відходів, науково-дослідний інститут і дві громадські організації. Кластер «Водні ресурси» було створено у складі закритого акціонерного товариства «Водоканал» і двох громадських організацій. Кластер «Інтелект-ресурс» – у складі чотирьох приватних підприємств, НДІ й двох громадських організацій.

Звичайно, не всі кластери однаковою мірою зможуть стимулювати інноваційний розвиток окремих галузей і стануть «точками зростання», а також конкурентоспроможними, але їхнє формування позитивно впливає на економічний розвиток Автономної Республіки Крим та м. Севастополь.

У Херсонській області цікавим є досвід створення першого в Україні транспортно-логістичного кластера. З огляду на вигідне географічне розташування Херсонської області, через яку проходять важливі залізничні, річкові й повітряні шляхи, ділові кола, наукові й освітні установи, громадські

організації при активній підтримці обласної держадміністрації створили пілотний регіональний транспортно-логістичний кластер «Південні ворота України». Значну роль у створенні кластера зіграв той факт, що область має вихід до Чорного й Азовського морів, а також розвинене портове господарство [2].

Ціль створення зазначеного кластера – формування сучасних підприємницьких мереж (субкластерів) у транспортно-логістичному комплексі регіону, забезпечення його прогресивного розвитку, створення в області інноваційного транспортно-логістичного й інформаційного мегавузла, здатного використати сучасні технології глобального контролю переміщення вантажів і контейнерів, у тому числі перевірку на гарантію їхньої безпеки, наявність у них шкідливих компонентів і радіації. Крім того, передбачається за рахунок застосування сучасної техніки й програмного забезпечення скоротити час проходження вантажами митних оглядів, спростити процес їхньої обробки, зберігання й документального оформлення вантажів.

Перспективними національними кластерами в Україні можуть стати інноваційні кластери енергетичного машинобудування (ядро кластера – ВАТ «Турбоатом»), фармацевтичного виробництва, нано- та біотехнологій в Харківській області. Роль кластера енергетичного машинобудування можна оцінити за часткою харківських турбін, які працюють в 40 країнах світу. Це – високотехнологічний і наукоємний кластер. Фармацевтичний сектор Харківської області посідає друге місце в Україні після м. Київ. Світовий прогноз комерціалізації нанотехнологічних досліджень у 2010 році у розмірі 1,0 млрд дол. США в порівнянні з 80,1 млн дол. США в 2005 р. свідчить про доцільність створення таких кластерів в Україні. Основою розвитку авіаційної промис-

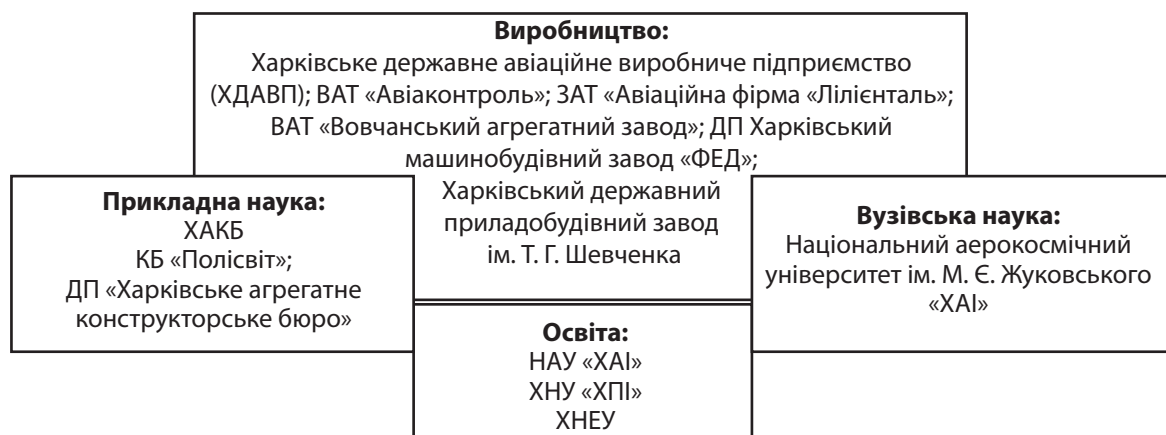

Рис. 3. Ядро інноваційного високотехнологічного і наукоємного кластера авіаційної промисловості Харківської області [51]

ловості України є її кластерна побудова. Ядро інноваційного високотехнологічного і наукоємного кластера авіаційної промисловості Харківської області наведено на рис. 3.

Провідні підприємства кластера авіаційної промисловості Харківської області характеризуються таким чином.

Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП) – це високотехнологічний комплекс, що має в своєму розпорядженні великі виробничі потужності, постійно освоює нові технологічні процеси і застосовує нові матеріали у виробництві, забезпечує високу якість продук-

ції, що випускається, широко використовує автоматичні системи САПР, а також впроваджує єдину систему управління підприємством. Крім основного виробництва Харківський авіазавод має в своєму складі завод «Сокольніки», що займається ремонтом авіатехніки.

Склад інноваційного високотехнологічного і наукоємного кластера космічної галузі Харківської області наведено на рис. 4.

Провідні підприємства кластера космічної галузі характеризують таке.

Рис. 4. Ядро інноваційного високотехнологічного і наукоємного кластера космічної галузі Харківської області [51]

ВАТ «Хартрон» – комплексне науково-виробниче об'єднання зі створення автоматичних систем управління ракетно-космічними комплексами. Об'єднанням створено чотири покоління систем управління для ракетно-космічних комплексів.

Ракети-носії із системами управління розробки «Хартрону» («Циклон», «Енергія» та ін.) вивели на орбіту близько 1000 космічних апаратів серії «Космос», «Цілина», «Океан», «Коронас», «Купон» та ін. Досвід створення систем управ-

ління для модулів «Квант», «Квант-2», «Кристал», «Спектр», «Природа» космічного комплексу «Мир» дозволив «Хартрону» розробити і успішно застосувати системи автоматичної стиковки для функціонального-вантажного блоку «Заря» міжнародної космічної станції «МКС».

ВАТ «Хартрон» бере активну участь в українських, російських і міжнародних космічних проектах, створюючи нові і модифікуючи вже існуючі системи управління ракет-носіїв, які довели свою високу надійність,

Рис. 5. Структура кластера з виробництва пива [45]

для забезпечення комерційних запусків (комплекси «Циклон-4», «Дніпро», «Рокот», «Стріла», супутники серії «Січ» і «Спектр»).

У Донецькій області перспективним є кластер з виробництва пива (рис. 5).

Ядро кластера – пивоварний завод, тобто крупний виробник пива. До складу кластера входять дослідні і освітні установи. Доповнюючими і обслуговуючими суб'єктами економічної діяльності в цьому кластері є сільгоспприємства, які постачають сировину; рекламні агенції; транспортні підприємства; підприємства торгівлі та громадського харчування; підприємства з виробництва скла

і кераміки; підприємства з виробництва пластмасового фірмового посуду, меблів, тари, сувенірів тощо.

Доцільність створення кластерних структур та необхідні для цього умови існують і в інших регіонах України, а саме в Тернопільській області потрібно створювати кластер харчової та переробної промисловості; у Чернігівській області – кластери у легкій промисловості та туристичній сфері; суднобудівний кластер у Миколаївській області; рекреаційний кластер в Одеській області, кластери морепродуктів, садівництва, рослинництва тощо – у Криму [1].

Напрямки проектування розміщення кластерів на території мезорайонів України наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Перспективні напрями розвитку господарських комплексів мезоекономічних регіонів [50]

Економічний район	Пріоритетні напрями розвитку
Донецький (Донецька, Луганська області)	▪ розміщення кластерів: машинобудівного, гірничошахтного, металургійного, хімічного, харчової і переробної промисловості
Придніпровський (Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська області)	▪ розміщення кластерів: High-Tech (аероелектроніка, біотехнології), машинобудівного, металургійного та хімічного, харчової і переробної промисловості; ▪ використання науково-виробничого потенціалу Дніпропетровська, Запоріжжя та інших міст регіону для створення технопарків
Східний (Полтавська, Сумська, Харківська області)	▪ розміщення кластерів: High-Tech (програмні продукти), хімічного, машинобудівного, металургійного, металообробки, електроенергетики, харчової, паливної промисловості та в агропромисловому секторі, туризму та оздоровчого туризму; ▪ створення технопарків (технополісів) у районі м. Харків на базі використання його науково-технічного потенціалу та переваг прикордонного розташування
Центральний (Київська, Черкаська області, м. Київ)	▪ розміщення кластерів: High-Tech (нові матеріали), будівельного, машинобудування, продовольчого, туризму; ▪ пріоритетний розвиток наукомістких виробництв, створення на основі науково-технічного потенціалу м. Києва технопарків (технополісів)
Поліський (Волинська, Житомирська, Рівненська, Чернігівська області)	▪ розміщення кластерів: агропромислового, продовольчого, екотуризму, деревообробки та обробки граніту
Подільський (Вінницька, Тернопільська, Хмельницька області)	▪ розміщення кластерів: машинобудування (пріоритетний розвиток підприємств з випуску засобів виробництва для АПК); ▪ підтримка існуючих кластерів (швейного, будівельного, продовольчого, туризму)
Причорноморський (АР Крим, Миколаївська, Одеська, Херсонська області, м. Севастополь)	▪ розміщення кластерів: High-Tech, суднобудівного, мікроелектроніки, агропромислового, рибного, логістики, оздоровлення і туризму;
Карпатський (Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька області)	▪ розміщення кластерів: хімічного, харчового, оздоровлення і туризму, деревообробки, народних промислів, швейного, будівельного, автобудування.

Питання необхідності кластеризації економіки України систематично розглядаються в Кабінеті Міністрів України, починаючи з 2003 р. Так, в Постанові Кабінету Міністрів України від 28.07.2003 р. №1174 «Про схвалення Державної програми розвитку промисловості на 2003–2011 рр.» було передбачено формування технологічних кластерів передусім у найбільш наукоємних і високотехнологічних галузях та виробництвах, здатних кардинально змінити економічний і науково-технічний потенціал промисловості, забезпечити оптимізацію регіональних промислових комплексів та виробничих потужностей підприємств [6].

У 2008 р. Постановою Кабінету Міністрів України від 14.05.2008 р. «Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009 – 2013 роки» було передбачено створення за участі місцевих органів виконавчої влади інноваційно-технологічних кластерів у складі науково-дослідних організацій, малих та середніх підприємств, центрів трансферу технологій тощо. В інших постановках і розпорядженнях Кабінету Міністрів України передбачено створення промислових територіально-галузових виробничих систем (кластерів), екоінноваційних кластерів тощо.

Таким чином, напрями економічного розвитку поступово концентруються саме на кластерах, адже вони найбільш повно враховують форми конкуренції, що постійно змінюються, а також головні джерела конкурентних переваг. Кластери дають змогу реалізувати найбільш важливі взаємозв'язки у технологіях, притаманних цілому комплексу

фірм і галузей. Ці взаємозв'язки впливають на конкурентоспроможність кінцевої продукції, а також на спрямованість і темпи інновацій.

Постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України в напрямі кластеризації економіки за хронологічною послідовністю наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Нормативно-правове забезпечення кластеризації економіки країни [46]

Постанова (розпорядження) Кабінету Міністрів України	Реєстраційний номер	Короткий зміст Постанови (розпорядження)
Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Державної програми розвитку промисловості на 2003–2011 роки»	№1174 від 28.07.2003 р.	Передбачено розробку і впровадження моделі кластерної організації промисловості в межах територіального устрою
Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року»	№1001 від 21.07.2006 р.	Передбачено створення науково-виробничих кластерів
Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів на 2008 рік щодо реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року»	№745-р від 19.09.2007 р.	Передбачено створення на базі провідних ВНЗ III–IV рівнів акредитації базових наукових осередків транскордонного і прикордонного співробітництва»
Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України «Український прорив: для людей, а не політиків»	№14 від 16.01.2008 р.	Передбачено створення умов для формування в кожному регіоні високотехнологічного господарського комплексу, в тому числі – на кластерній основі
Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з виконання у 2008 році національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні»	№319 від 22.02.2008 р.	Передбачено поширення досвіду створення промислових територіально-галузевих виробничих систем (кластерів)
Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів, спрямованих на реалізацію пріоритетів діяльності Кабінету Міністрів України у 2008 році»	№383 від 27.02.2008 р.	Передбачено створення інноваційних та екоінноваційних кластерів
Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009-2013 роки»	№447 від 14.05.2008 р.	Передбачено створення за участю місцевих органів виконавчої влади інноваційно-технологічних кластерів
Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення концепції проекту Загальнодержавної цільової програми розвитку промисловості на період до 2017 року»	№947 від 09.07.2008 р.	Передбачено формування технологічних кластерів у наукоємних і високотехнологічних галузях і виробництвах, здатних кардинально змінити економічний і науково-технічний потенціал промисловості
Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Стратегії національної безпеки України на 2008 рік»	№1214 від 10.09.2008 р.	Передбачено розробку регіональної стратегії створення транскордонних кластерів

Особливе значення в останній час Уряд України приділяє створенню транскордонних кластерів. Про це свідчить Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.09.2008 р. №1214 «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Стратегії національної безпеки України на 2008 рік», в якому передбачена розробка стратегії створення регіональних транскордонних кластерів [6].

У Концепції Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2007 – 2010 роки (розпорядження КМУ №149-р від 15.03.2006 р.) транскордонне співробітництво розглядається як «комплекс спільних дій,

спрямованих на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав в рамках угод, укладених між такими суб'єктами транскордонного співробітництва [6].

На державних кордонах України створено шість євро-регіонів – «Буг», «Верхній Прут», «Нижній Дунай», «Карпатський», «Дніпро» та «Слобожанщина», до функціонування яких залучено Волинську, Закарпатську, Івано-Франківську,

Львівську, Одеську, Чернівецьку, Чернігівську та Харківську області.

На основі положень «Європейської конвенції про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними общинами або органами влади» та «Європейської хартії місцевого самоврядування» Волинська, Чернівецька, Закарпатська, Одеська, Івано-Франківська і Львівська області України разом з адміністративно-територіальними общинами Польщі, Білорусі, Румунії, Словаччини, Угорщини, Молдови, Австрії, Німеччини та Франції перейшли до практичного застосування своїх прикордонних можливостей. А саме: розпочалося виконання програм сусідства «Польща – Білорусь – Україна», «Угорщина – Словаччина – Україна» та «Румунія – Україна», метою яких є поліпшення соціально-економічної ситуації у прикордонних регіонах [7].

Основні зусилля в напрямі транскордонного співробітництва держав спрямовуються на розбудову соціальної, інформаційної та прикордонної інфраструктури; розвиток транспортної мережі; наукової і культурної співпраці; обмін досвідом між місцевими органами виконавчої влади; боротьбу зі злочинністю та нелегальною міграцією; охорону навколишнього середовища.

В Україні транскордонне співробітництво повинне розглядатися не тільки в цих напрямках, але й в напрямі спільної кластеризації економік країн, як в Австрії, Німеччині, Франції тощо. В умовах все більш жорсткої конкурентної боротьби країн на глобальному ринку роль кластерів, у тому числі транскордонних, буде збільшуватися, тому що кластери є «районами» або територіями більш ефективного економічного розвитку в порівнянні з можливостями кожної окремої країни.

На підставі досвіду багатьох країн світу можна констатувати, що основним методом формування регіональних кластерних структур є не спонтанне їх виникнення, а керованість цим процесом з боку центральних та регіональних органів державного управління.

У роботі [48] підкреслюється, що, кластер «може бути ефективним тільки коли створюється з ініціативи «знизу», коли самі підприємства для підвищення своєї конкурентоспроможності приходять до необхідності об'єднання в кластер». Автори цієї монографії підкреслюють, що вже є накопичений значний досвід та досягнення позитивних результатів кластерами, що сформувалися винятково на добровільній приватній ініціативі і за посередництвом та участю центральних органів влади.

У стратегічному плані вирішення проблеми формування регіональних кластерних структур пов'язано з державною політикою, яка повинна сприяти перетворенню індустріальних регіонів країни в активних суб'єктів економічних відносин як в країні, так і за її межами, а державна стратегія регіонального розвитку повинна будуватися на певних принципах. До таких принципів слід віднести такі.

По-перше, принцип програмування, сутність якого полягає у тому, що політика кластеризації економіки країни повинна здійснюватись на основі довгострокових стратегій та програм державної підтримки зі створення та розви-

тку кластерних структур як на державному, так і на регіональному рівнях.

По-друге, принцип збалансованості, який передбачає відповідність стратегій та програм соціально-економічного розвитку регіонів країни стратегії розвитку певних кластерних структур в країні.

По-третє, принцип партнерства, який пов'язаний з тим, що формування і розвиток кластерних структур вимагають тісного співробітництва центральних та регіональних органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та ін.

По-четверте, доповнюваності. Цей принцип означає, що державна фінансова підтримка в напрямі формування і розвитку регіональних кластерних структур повинна здійснюватись як із державного, так і місцевих бюджетів.

На вирішення проблеми створення та розвитку кластерних структур в регіонах України може суттєво вплинути реалізація Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів», який передбачає впровадження двох нових інструментів регіонального розвитку. Перший включає заходи державної підтримки, які направлені на стимулювання розвитку депресивних територій. Другий передбачає договірні відносини між Кабінетом Міністрів України та регіонами шляхом складання угод зі стратегічних напрямів регіонального розвитку. У таких угодах можуть бути узгоджені пріоритети та спільні заходи центральних та регіональних органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання з питань створення регіональних кластерних структур, а також обсяги і механізм фінансування цих заходів.

Подальші дії в напрямі гармонізації законодавства з питань вирішення соціально-економічних проблем розвитку територій країни, в тому числі на основі створення регіональних кластерів, потребують удосконалення Бюджетного кодексу, прийняття в новій редакції Законів України «Про місцеві державні адміністрації» та «Про місцеве самоврядування в Україні» [49]. Це вкрай необхідно, тому що в умовах посилення конкурентної боротьби країн на глобальному ринку роль кластерів зростатиме.

Таким чином, розглядаючи роль і значення кластерних структур в сучасному світовому економічному просторі, можна констатувати їх ефективність з погляду поширення в різних країнах світу. Слід підкреслити, що кластер не можна характеризувати як об'єднання, яке складається тільки з підприємств. Кластери – це територіально-галузеві об'єднання суб'єктів підприємницької діяльності, які тісно співпрацюють з науково-дослідними і проектними установами, вищими навчальними закладами, органами місцевої влади.

Світовий досвід формування та ефективного розвитку кластерних структур, в тому числі транскордонних, свідчить про керованість цього процесу в усіх країнах світу з боку державних органів влади та управління.

На жаль, формування і розвиток кластерних структур в Україні в напрямі перетворення регіонів в активних суб'єктів економічних відносин на вітчизняному просторі та за його межами, а також інтеграції соціально-

економічної системи країни у світову економіку відбувається повільно. Кластери, які створюються в різних регіонах України, не відносяться до експортоорієнтованих високотехнологічних науково-виробничих кластерних структур. В основному це кластери в будівництві, легкій промисловості, деревообробці, сфері туризму тощо, які не можуть бути ідентифіковані як ефективні кластерні структури.

Література

1. Войнаренко М. П. Концепція «кластерів» як альтернатива командно-адміністративній системі управління /М. П. Войнаренко, Л. П. Радецька, В. Р. Філінюк// В кн. «Проблеми реформування економіки України». – К. : Логос, 1999. – С.74 – 75.
2. Підвищення конкурентоздатності економіки областей Заходу та Півдня України на основі формування нових виробничих систем (кластерів). Підсумки соціально-економічних досліджень / За ред. С. І. Соколенко. – К. : Логос, 2005. – С. 13.
3. Свірський Р. Впровадження нових виробничих систем – кластерів: досвід Рівненської області. – Рівне: Рівненська торгово-промислова палата, 2004. – 44 с.
4. Концепція кластеризації економіки України (проект) // Міністерство економіки України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ktm.gov.ua>
5. Державне агентство України з інвестицій та інновацій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.in.gov.ua>.
6. Шпак І. А. Кластеры как форма повышения конкурентоспособности перерабатывающих предприятий АПК Украины // В сб. науч. тр.: Управление экономикой переходного периода / НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти; Редкол.: Чумаченко Н. Г. (отв. ред.) и др. – Донецк, 2004. – С. 260–271.
7. Урядовий веб-портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ktm.gov.ua
8. Пути кластеризации экономики с целью повышения конкурентоспособности Запорожской области [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http:// http://ucluster.org](http://http://ucluster.org).